De la marginal la central: cartografii ale exportului în proza Tatianei Țîbuleac

Iulia-Maria VÎRBAN

Universitatea „Babeș Bolyai" din Cluj-Napoca
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
E-mail: iulia.maria.virban@gmail.com

From Marginal to Central: Cartographies of Export in Tatiana Tibuleac's Prose

Abstract: The intention of the present work is to demonstrate how an author can rescale himself in the local space thanks to literary agents (publishing houses, festivals, translations etc.), which have the role of emphasizing the value of his work that is willing to (re)win a literary bet precisely in the source culture, relying on a case study around the prose of Tatiana Țibuleac. The novelist gains symbolic capital abroad, on the one hand, because she gravitates between two peripheral spaces, Romania, respectively the Republic of Moldova, the second being subordinated to the first which has become a launching pad to the West, and, on the other hand, through the lens of its actual naturalization in France. What popularizes Tatiana Țîbuleac is not the reception of her novels in Romania, but the post-translation success justified by the attention later paid to the author by the Romanian press, considering the large volume of interviews mapped, most likely, in the wake of her journalistic career. The predilection for a writing of memory doubled by a hypersensitive dimension of an atrophied self or by the toxic frameworks of the relationship with a dysfunctional family – emergencies resolved only under the sign of the pathological, the case of the first novel. At the same time, the ideological panorama of a marginal culture, such as the Republic of Moldova, constrained between Soviet inflections, never completely purified, and the definition of an identity (not only national), as in the Glass Garden, but all of these are also possible causes of Tatiana Tîbuleac's enrollment among international writers.
Keywords: World Literature, Tatiana Țîbuleac, transnational networks, poses of feminity, memory writing, the importance of translations

Citation suggestion: Vîrban, Iulia-Maria. "De la marginal la central: cartografii ale exportului în proza Tatianei Țîbuleac." *Transilvania*, no. 5-63 (2023): 118-124.
https://doi.org/10.51391/trva.2023.05-06.13.

De la marginal la central: cartografii ale exPremise. Repere teoretice

Fie că asumăm acest lucru sau nu, caracterul *reformist* a tot ce astăzi identificăm drept *World Literature* reprezintă o turnură importantă și necesară în receptarea faptului literar și a modului insinuării sale pe scena inter-națională. Interconectarea mai multor geografii (literare) după o dispunere rețelară inaugurează, pe lângă o perspectivă global(izant)ă, denunțul unor prejudecăți, precum precaritatea valorii literare a unui text, deoarece aparține unui autor provenit dintr-un spațiu (dublu) marginal, umbrit fiind de monopolul unor culturi hegemonice – statut moștenit prin tradiție. Noile demersuri critice tranșează, după cum observă și Pascale Casanova în *Republica Mondială a Literelor*, venind în siajul lui Pierre Bourdieu (el vorbește, dintr-o poziție sociologică, de noțiunea de câmp ca formă de conciliere a lecturii interne și externe)[1], depășirea dimensiunii *textocentrice*, capabilă să recupereze sensuri și semnificații doar chestionând *din interior* o scriitură, ceea ce reclamă necesitarea unei receptări *extrinseci* a operei literare, care să se ralieze direcțiilor propuse de critica actuală[2].

Viziunea impresionistă asupra textelor devine insuficientă, nu neapărat pentru că refuză latura *economică* a literaturii și receptarea ei inclusiv în termeni de *piață* și de *capital*, versanți deplin necesari în ceea ce privește integrarea unei opere în spațiul internațional, ci pentru că respingerea vine pe stigmatul unei autosuficiențe primejdioase, deoarece riscă să liniarizeze orice încercare interpretativă: „[...] orice evocare a unei «piețe mondiale de bunuri intelectuale» ca la Goethe, a existenței unor «bogății materiale» sau a unui «capital Cultură» ca la Valéry, e puternic negată și respinsă de către critică, în

folosul unei interpretări metaforice și «poetice»"[3]. Totuși, ideea *mondializării literaturii* nu presupune o democratizare a acesteia înțeleasă ca epurare a oricărei ierarhii, respectiv traduceri și publicații cu orice preț, exclusiv din considerente comerciale, ci, în subsidiar, implică *o luptă* de dominație și de (auto)teritorializare, în vederea unei departajări culturale, nu doar economice și sociale[4].

De aceea, redefinirea granițelor literare nu se rezumă la o muncă sisifică, ci soluționează o urgență. Astfel, deși interferează, panoramarea intelectuală și organizarea politică a spațiului global asumă inflexiuni semnificative, fără a fi suspectate de posibile suprapuneri, după cum explică și Pascale Casanova, venind în siajul lui Valery Larbaud și F. Braudel: „Toată greutatea de a înțelege funcționarea acestui univers literar constă în admiterea faptului că granițele lui, capitalele, căile și formele de comunicare nu se suprapun complet peste cele ale universului politic și economic"[5]. Tot acest demers de regândire a receptării literarului nu îi escamotează *semnificația spirituală/general-umană*, ci o completează, dacă nu, chiar o potențează, cum se întâmplă în cazul traducerilor. Importanța traducătorului, dar și a altor agenți literari vitali, precum editurile, festivalurile, recuperați atât din cultura de origine, cât și din cultura-țintă, certifică, dincolo de orice interpretare comercială, potențialul de globalizare al unui text, alături de caracterul ei depolitizat și denaționalizat, justificându-i locul în spațiul literar internațional[6], devenind sugestivă și, mai important, *familiară* în (la întâlnirea cu) alte zone culturale.

Într-o anchetă din 2019, realizată de Eli Bădică, Ana Antonescu subliniază că „nu promovăm îndeajuns literatura română"[7], atingând și provocarea tirajelor reduse din România și, în consecință, inserarea dificilă în mediul internațional[8], acuzând spațiul autohton de faptul că are tendința să își obscurizeze scriitorii. Mai mult, propensiunea spre „afacerism editorial"[9], cu miză mai degrabă cantitativă decât calitativă, antrenează latura perdantă a literaturii române, împiedicând-o să se alinieze la „meridianul Greenwich literar"[10]. Relevant în acest sens este și interviul Deliei Ungureanu cu Nicolas Cavaillès[11], unde, răspunzând la întrebarea legată de relevanța premiilor în impactul creat de traducerea Gabrielei Adameșteanu și a lui Mircea Cărtărescu, acesta nuanțează că succesul însoțit de distincțiile menționate se aliniază exclusiv celor doi autori români, deoarece au reușit să convingă agenții literari de relevanța romanelor lor în cadrul literaturii mondiale.

În acest sens, unul dintre avantajele aduse de „transportatorii de text" nu este „un simplu schimb orizontal care ar putea (ar trebui) să fie cuantificat pentru a se cunoaște volumul tranzacțiilor editoriale din lume"[12], ci o formă de validare mai întâi a faptului literar în sine, iar mai apoi, de revizuire a imaginii asupra culturii de unde este revendicat scriitorul împreună cu textul său, mai ales dacă poziționarea lui, raportată la centru, este una marginală[13]. Deși, de cele mai multe ori, sensul vectorial este de la periferie spre centru datorită traducerilor prolifice a unuia sau a mai multor autori, există și posibilitatea sensului invers. Pornind de la această premisă, intenția lucrării de față este de a demonstra cum un autor se poate redimensiona în spațiul autohton datorită traducerii într-o limbă de circulație internațională, care are rolul de redimensiona vizibilitatea unui text la nivel internațional și de a-i sublinia valoarea, fiind dispus să (re)câștige un pariu literar tocmai în cultura-sursă. Propunem deci un studiu de caz în jurul prozei Tatianei Țîbuleac, miza fiind explicarea parcursului invers proporțional al receptării, respectiv consacrarea autoarei de către centru anterior construirii vizibilității în cultura de origine. Să le luăm pe rând.

De la marginal la central și înapoi

Andrei Terian, în volumul său *Critica de export: teorii, contexte și ideologii* (2013), când vorbește despre tipologia *literaturilor marginale*, nuanțează că asumarea acestei etichete nu se face exclusiv prin referire la antinomia culturală dintre două spații complet diferite, ci „o literatură poate fi marginală în raport cu alta chiar și atunci când limba în care au fost scrise operele respective e recunoscută ca limbă «națională» rămâne în țara în care ele au fost publicate"[14], cazul „unor state «naționale» precum Republica Moldova (a cărei literatură scrisă în limba română rămâne marginală în raport cu literatura din România)"[15]. Este și cazul Tatianei Țîbuleac: romanciera câștigă capital simbolic peste hotare, pe de-o parte, datorită faptului că publicul străin o asociază pitorescului a două spații periferice, România, respectiv Republica Moldova, cel de-al doilea fiind subordonat primului devenit o rampă de lansare către Vest[16], iar, pe de altă parte, prin prisma naturalizării propriu-zise a acesteia în geografia francofonă.

Relația dintre literatura basarabeană și literatura română în contextul internaționalizării celei dintâi e privită ca un caz aparte, deoarece dincolo de dimensiunea lingvistică și stigmatul favorizat de influența URSS-ului, textele scrise de autorii din Republica Moldova tranșează două alternative, fie exportul propriu-zis, fie importarea lor direct în România (cazul fracturismului), după cum explică și Snejana Ung[17]. Literatura română e văzută ca un mediator pentru literatura scrisă de autori moldoveni, după cum subliniază Mihnea Bâlici, deoarece România staționează încă în procesul de sincronizare cu literaturile internaționale, timp în care cărțile scriitorilor basarabeni sunt infuzate/contaminate de dimensiunea culturală a spațiului românesc aliniată tendințelor occidentale[18]. În procesul integrării literaturii basarabene în rețelele transnaționale, Andreea Mîrț observă că este cartografiată o strategie fundamentată, pe de-o parte, pe recunoașterea unui „canon occidental" în textul unui autor moldovean, dând în acest sens exemplul lui Emilian Galaicu-Păun recuperat pentru intertextul cu postmodernismul din poeziile sale, iar, pe de altă parte, pe dobândirea unei poziții privilegiate concomitent în spațiul românesc și cel global vizată de scriitorul în cauză, articulând dinamica dintre România și Basarabia din punct de vedere literar[19].

Astfel, revenind la Tatiana Țîbuleac, *spațiul-simbol* (Franța, Paris) pentru care optează scriitoarea moldoveancă, în mod deliberat, reprezintă o strategie de asigurare a vizibilității (inter)naționale, deoarece Parisul, după cum observă și Pascale Casanova în *Republica*... sa, dintr-o perspectivă

diacronică, își păstrează, chiar și la proporții reduse după Al Doilea Război Mondial, forța de centru: „Parisul este, așadar, în același timp, capitală intelectuală, arbitru al bunului-gust și locul de naștere al democrației politice (sau cel puțin așa s-a reinterpretat în mitologia ce a circulat în întreaga lume), oraș idealizat unde poate fi proclamată libertatea artistică”[20]. Mai mult decât atât, dispoziția geografică a autoarei influențează puternic și situația romanului *Vara în care mama a avut ochii verzi* (2017), deoarece, într-o etapă preliminară, receptarea sa în cultura română este destul de *precară*, aspect evidențiat de penuria cronicilor literare/recenziilor sporadice, care ies la iveală *post-traducere* (franceză), într-adevăr favorabile, dar nu suficiente pentru a-i garanta notorietatea. Este adevărat că Tatiana Țîbuleac se bucura de popularitate înainte de a-și dobândi un loc pe platforma internațională, dar acest tip de recunoaștere nu este neapărat și un garant al prestigiului, dat fiind locul unde se producea validarea: bloguri/vloguri personale, Goodreads, *social media* etc.

J. D. Porter, într-un articol intitulat „Popularitate/prestigiu”[21], discută tocmai această antinomie, nuanțată prin intermediul unei distincții între aplicația Goodreads apărută în 2007, cu ajutorul căreia cititorii pot oferi recenzii online și *rating* pe o scară de la 1 la 5 unor autori în mediul online. De aici putem revendica o statistică orientativă despre popularitatea unui scriitor, dar nu și despre prestigiu, deoarece nu cunoaștem formația culturală/intelectuală a utilizatorilor și baze de certificare academică accesate de specialiști, nici acestea fidele din punct de vedere statistic, dar, în orice caz, utile. Recuperând activitatea lui James F. English și Pierre Bourdieu, Porter sugerează în plus că o modalitate de a cuantifica prestigiul unui autor poate fi și numărul sau valoarea premiilor dobândite în urma publicării[22], de exemplu în cazul Tatianei Țîbuleac un indicator ar fi Premiul Uniunii Europene pentru Literatură 2019 grefat pe coperta principală a celui de-al doilea roman – o strategie de marketing excelentă atât pentru dimensiunea comercială a receptării, dar și pentru autentificarea scriitoarei drept autor „de primă mână”.

Revenind la ricoșeul internațional-național în cazul romanului *Vara în care mama a avut ochii verzi* (2017), fondul afirmației nu este deloc speculativ, deoarece poate fi certificat printr-o analiză la firul ierbii a constanței relative a criticii de întâmpinare după traducerea cărții. Volumul apare în 2017, dar până în 2018, când este tradus în franceză, nu se înregistrează nicio cronică/recenzie despre el, cu excepția celei semnate de Eli Bădică în 19 iunie 2017 și a cărei opinie este declarat pozitivă, pentru că „proza Tatianei Țîbuleac este invadată de poetic, iar poemele se așază firesc pe un schelet narativ”[23]. Interesul îndreptat spre autoare după traducerea în franceză (și nu numai: sunt importante și traducerile în spaniolă, bulgară, albaneză, polonă și norvegiană), mai degrabă evocator prin numeroasele interviuri oferite de autoare decât prin numărul de cronici/recenzii, este dat și de poziția dublei marginalități. Astfel, e absolut normal, ținând cont de lecția oferită de Pascale Casanova despre raporturile de forță dintre o cultură dominată (literatura din limba română în cazul de față) și cultura dominantă (adică cultura franceză)[24], ca spațiul de origine să o valideze pe scriitoarea moldoveancă într-un cadru specializat, din punctul de vedere al domeniului filologic, sub *presiunea* făcută de succesul în mediul francofon.

Lucrurile devin și mai clare odată cu cel de-al doilea roman, *Grădina de sticlă* (2018), tradus în franceză, spaniolă, bulgară, albaneză, croată, galiciană și, recent, în slovenă și neerlandeză. Observăm, deci, pe nișa traducerilor o creștere exponențială a numărului de limbi și a varietății de culturi cucerite de ultimul exercițiu prozastic al scriitoarei moldovence. Translatând atenția și în spațiul autohton e remarcabil faptul că există o constanță a cronicilor/recenziilor despre al doilea volum al Tatianei Țîbuleac pe parcursul întregului an al apariției acestuia[25], atenție critică cartografiată în paralel cu „aducerea la zi” a primului roman tradus în franceză tot în 2018. În acest sens, explozia declanșată de traducerea în franceză a *Verii în care mama a avut ochii verzi* anticipează, de fapt, o mediere direct proporțională între receptarea din România și internațională în cazul *Grădinii de sticlă*, partea cea mai consistentă a criticii fiind publicată anterior traducerii romanului în 8 limbi, având drept consecință creșterea exponențială a vânzărilor:

> „Nu întâmplător *Grădina de sticlă* se află în topul vânzărilor editurii Cartier. Mărturisesc că, după ce am cumpărat ambele romane și am citit *Vara în care mama a avut ochii verzi,* am fost aproape convins că *Grădina de sticlă* nu va putea ține ștacheta estetică la fel de sus. Mă bucur că m-am înșelat”[26].

Legitimarea „ochilor verzi ai mamei” și a „caleidoscopului” în Franța

Imperativul reverențiozității spațiului autohton față de validarea oferită Tatianei Țîbuleac de mediul francez generează devansarea întrebărilor în jurul *ospitalității literare*, de care se bucură la scenă deschisă, implicând necesitatea inventarierii unor cauze, în ceea ce privește aglutinarea romanelor *Vara în care mama a avut ochii verzi* (2017) și *Grădina de sticlă* (2018) în cadrul preferințelor *transnaționale*. Această propensiune de a justifica penetrarea pieței internaționale de un produs românesc este explicată de Mihai Iovănel drept „un complex legat de obsesia de a nu fi percepuți «doar» ca balcanici (sau nu suficient de europeni), dar și dezinteresul pentru vecinii prea «periferici», de felul Ungariei sau Bulgariei”[27], afirmație cu care putem fi de acord. De aceea, în continuare voi încerca să listez posibile pârghii decelate de interfața internațională a prozei Tatianei Țîbuleac, făcând recurs, cu precădere, la receptarea ei în Franța. Una dintre particularitățile scriiturii romancierei, relevată în mai multe cronici/recenzii, este dimensiunea lirică a ambelor romane, care, deși montate narativ, pot să fie oricând reconstruite sub forma unui poem, fără să întâmpine *faultări* sau dificultăți în folosirea unei astfel de formule, după cum susține Gelu Diaconu într-un loc despre *Vara în care mama a avut ochii verzi*: „E greu de precizat însă unde se termină proza și unde începe poezia. În ADN-ul acestui roman există, în proporții indefinite, gene din ambele genuri literare”[28], aspect atribuit de mediul francofon

frumuseții și bogăției limbii Tatianei Țîbuleac conservată în traducere, idee expusă de Dan Burcea într-o cronică semnată în franceză[29]. Tot Gelu Diaconu observă caracterul poetic al *Grădinii de sticlă,* dublat fiind de Cristina Hermeziu, care o recuperează pe autoare prin comparație cu Herta Müller[30], observație evidențiată și de Maria Fărîmă:

> „Proza poetică practicată de Tatiana Țîbuleac, marcată de simboluri (sticla, caleidoscopul etc.) și senzații recurente amintește, pe alocuri, de lirismul din cărțile Hertei Müller"[31].

În plus, față de formulă, remarcăm predilecția pentru o scriitură a memoriei dublată de un ton hipersensibil al unui *eu atrofiat* de cadrările toxice ale relației cu o familie disfuncțională, cazul primului roman – urgențe rezolvate doar sub semnul patologicului bidimensional: problemele psihice ale lui Aleksy, respectiv cancerul galopant al mamei, toate acestea dublate de soluția curativă oferită de/prin scris, după cum susține chiar personajul-narator într-un punct *meta* al textului la un moment dat: „Am renunțat la scris de câteva zile, pentru că nu văd rostul acestor amintiri. Însă fără Sacha în casă – care este plecat în sat ca să aducă două tablouri pe care le păstrează Moira – nu am cu cine vorbi. Revin la caiet ca la un placebo"[32]. Referitor la *Grădina de sticlă* (2018), panoramarea ideologică a unei culturi marginale, precum Republica Moldova, constrânsă între inflexiunile sovietice, neepurate niciodată în totalitate, și definirea unei identități (nu doar naționale), este guvernată de procesul de(venirii/finirii) feminității cu toate variantele sale (copila orfană, adolescenta, prostituata, lesbiana, mama denaturată): „Pe mine mă durea în cot de Transnistria și de morții altora. De împușcăturile lor, de eroi, de trădători. Eu eram mortul meu. În mine se purta războiul cel mai crunt. Radu nu mă iubea, voi nu mă știați, Tamara Pavlovna înnebunise cu totul"[33]. Toate ultragierile la care femeile Tatianei Țîbuleac sunt expuse: violul, abuzul, avortul clandestin, absența unei vieți sexuale fie din considerente de orientare, fie din alte cauze, nebunia, ele răspund în ecou actanților din primul roman[34], circumscrise fiind unui *ethos* puternic sovietizat. Scrisul rămâne o manieră de autocontrol interior (vezi inserțiile naratoarei în text cu fragmente redactate de mână sub pre-textul exersării limbii, în subsidiar, anunțând aceeași valoare terapeutică) și de lămurire a situației de a te afla între trei dimensiuni lingvistice: limba rusă, limba moldovenească și limba română.

Fascinația francezilor pentru personaje traumatizate, patologice, puternic interiorizate și dezinhibate doar sub stigmatul unor tulburări psihice, fracturate din punct de vedere identitar, este explicată de Alexandre Gefen în studiu său *Réparer le monde*. Teoreticianul subliniază că apetența pentru mutilarea interioară, dar și exterioară a umanului anticipează, în fapt, o apologie a empatiei cu rol integrator, dar și democratizant, în ceea ce privește instanțele narative. Acestea din urmă se suprapun într-un elogiu al suferinței, direcție pe care literatura franceză contemporană o revendică sub semnul unei etici de tip *care about someone*[35], articulând astfel și rolul curativ al literaturii, fapt subliniat și de Teona Farmatu într-o cronică la acest volum:

> „O altă direcție pe care o deschide Gefen, cel puțin interesantă și, de regulă, tranșantă printr-o antiteză rigidă – ficțiune-nonficțiune – este legătura interstițială dintre cei doi termeni ai ecuației, mediată de Gefen tocmai prin funcția terapeutică pe care o are scriitura la persoana I, indiferent de forma ei"[36].

O optică înscrisă în direcția lansată de Gefen soluționează chestionarea Tatianei Țîbuleac în linia literaturii franceze contemporane, deoarece circumscrie fidel pârghiile decelate de teoretician în acord cu imaginea literaturii în postura unui *panaceu spiritual* necesar[37]. De asemenea, e suficient doar să urmărim producțiile franțuzești de succes, ca să identificăm punctele de sinonimie conținutistică dintre ele și proza scriitoarei moldovence, drept exemplu servind chiar niște apariții recente, precum *Vivre vite*[38] de Brigitte Giraud, câștigătoarea Premiului Goncourt 2022. Diferită într-adevăr în ceea ce privește formula de opțiunea puternic subiectivizată a Tatianei Țîbuleac, Brigitte Giraud concentrează într-o scriere cu caracter autobiografic rememorarea cauzelor accidentului de motocicletă suferit de soțul naratoarei după un model tehnicist, tip anchetă, dar care voalează, în subsidiar, nevoia vindecării unei traume cartografiată de moartea violentă a persoanei iubite. De aceeași manieră, cu excepția formulei, primul roman al autoarei, naturalizate la Paris din Republica Moldova prin *tunelul* deschis de România spre Occident, frapează prin descrierea relației toxice dintre Aleksy și mama sa, din cauza mistificării morții surorii mai mici, dar revitalizată prin prisma patologicului contaminat diferit de amândoi[39]. În *Grădina de sticlă* ipostaza copilului orfan, nedumerit și frustrat de propriul abandon tonează terenul pentru un nou prilej de a (hiper)subiectiva o scriitură, care tematizează dragostea, apartenența, în absența lor, toate acestea fiind posibile cauze ale înscrierii Tatianei Țîbuleac în rândurile scriitorilor internaționali.

În loc de concluzii

Astfel, pluralitatea traducerilor romanelor garantează pentru o autoare precum Tatiana Țîbuleac și (re)confirmă valoarea textelor sale în cultura autohtonă, succesul internațional anterior celui național fiind justificat inclusiv de poziția subalternă a României și, implicit, a Republicii Moldova, în raport cu o cultură privilegiată, precum cea francofonă, referitor la modul explicitării dominației de la una către cealaltă, pe verticală. Reunind, în acest sens, geografia centrală, spre care e atrasă magnetic o zonă dublu periferică, cu tatonările prozei scriitoarei moldovence, în siajul literaturii contemporane franceze, nu putem să nu aprobăm abilitățile excelente ale romancierei de a se ralia actualităților livrești (elogiul memoriei, formula lirică aplicată scriiturii, centrarea contextului narativ asupra eului, cartografierea ipostazelor feminității în evoluție și involuție, deopotrivă). De asemenea, întocmirea unor exerciții prozastice menite

să comunice realitatea unei culturi marginale (post/fost) comuniste prescrie, deopotrivă, și o dimensiune curativă a romanelor sale. Valoarea terapeutică grefată de empatie, în ceea ce privește proza Tatianei Țîbuleac, oferă mobilul, prin intermediul căruia putem interoga și o posibilă *lectură*, de data aceasta nu a romanelor, ci a profilului scriitoarei. Numeroasele interviuri, o posibilă consecință a fostei cariere jurnalistice, pot face obiectul de studiu pentru o *întâlnire* cu autoarea prin grilele posturii, investigând raportarea ei la marginalitate și la centru, la limbă, la scris și la panoramarea ei internațională – subiectul unei cercetări ulterioare.

Note

1. Pierre Bourdieu, *Regulile artei (Geneza și structura câmpului literar)*, traducere din limba franceză de Laura Albulescu și Bogdan Ghiu, prefață de Mircea Martin (București: Art, 2012), 270: „Conceptul de câmp permite depășirea opoziției dintre lectura internă și analiza externă fără a pierde nimic din câștigurile și exigențele acestor două abordări, percepute tradițional ca ireconciliabile. [...] există o omologie între spațiul operelor definite prin conținutul lor propriu-zis simbolic, în special prin forma lor, și spațiul pozițiilor în câmpul de producție".
2. Pascale Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, traducere din limba franceză de Cristina Bîzu (București: Art, 2015), 12-13: „[...] ambiția criticii literare internaționale este interpretarea specific literară – și totuși istorică – a textelor; adică rezolvarea antinomiei, considerată de nedepășit, dintre critica internă, care găsește semnificația textelor în textele înseși, și critica externă, care descrie condițiile istorice de producere a textelor, dar e mereu condamnată de literați că nu e în stare să dea seamă de literaritatea și unicitatea lor".
3. Ibid., 18.
4. „Acest model al unei Republici Internaționale a Literelor este deci opus reprezentării pacifiste a lumii, desemnată pretutindeni cu numele de mondializare (globalizare). În accepțiunea noastră, istoria (ca și economia) literaturii este, dimpotrivă, istoria rivalităților ce au drept miză literatura și care – prin negări, prin manifeste, lovituri de forță, revoluții specifice, deturnări, mișcări literare – au ajuns să alcătuiască literatura mondială". Ibid., 20.
5. Ibid., 19.
6. „Așadar, recunoașterea critică și traducerea sunt arme în lupta pentru și prin capitalul literar. Așa stând lucrurile, acești intermediari sunt – ca în cazul lui Valery Larbaud – învestiți, în modul cel mai naiv, cu reprezentarea cea mai pură, mai eliberată de istorie, mai «denaționalizată», mai depolitizată a literaturii, cei mai ferm convinși de universalitatea categoriilor estetice prin care evaluează operele". Ibid., 33.
7. Ana Antonescu în „Anchetă despre provocările traducerii și publicării literaturii române în spațiul francez", *Bookaholic*, realizată de Eli Bădică în 15 aprilie 2019, https://www.bookaholic.ro/ancheta-despre-provocarile-traducerii-si-publicarii-literaturii-romane-in-spatiul-francez.html [data accesării: 28.03.2023].
8. Ibid.
9. Ibid.
10. Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, 110.
11. Delia Ungureanu în dialog cu Nicolas Cavaillès, *Journal of World Literature* 3, nr. 1 (2018): 114: „In their cases, the prizes and distinctions they have been awarded should be thought of less in terms of their impact (personal or national, including the all too well-known case of the Nobel Prize) and more in terms of what they point at: two major literary oeuvres written in Romanian, but they can touch the entire world".
12. Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, 163.
13. „[...] pentru marile limbi «țintă», adică atunci când traducerea este importul la centru al textelor literare scrise în limbile «mici» sau în cadrul literaturilor puțin valorificate, translația lingvistică și literară este un mod de a anexa, de a deturna operele în folosul resurselor centrale: «capitalul universal crește», spune Valéry, datorită activității marilor traducători capabili să legitimeze". Ibid., 165.
14. Andrei Terian, *Critica de export: teorii, contexte și ideologii* (București: Muzeul Literaturii Române, 2013), 118.
15. Ibid.
16. Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian, „Introduction: The Worlds of Romanian Literature and the Geopolitics of Reading", în *Romanian Literature as World Literature*, eds. Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian (Londra: Bloomsbury Academic, 2018), 5: „[...] the Romanian case study goes to show that, when reframed intersectionally, as nodal, subsystems of a vaster, ever-fluid continuum, so-called "marginal", "minor", or "small" literatures acquire an unforeseen and unorthodox centrality".
17. Snejana Ung, „The challenges of wrting a national literary history in the era of transnationalism: insights from a peripheral literary space", *Transilvania*, nr. 7-8 (2021): 16. „It is understood in terms of export as well as import, it refers to both literary works and criticism, and it tackles emigration as "a point of resistance" in contemporary Romanian fiction. All these delimitations shed light on the multifaceted nature of such literary phenomena".
18. Mihnea Bâlici, „World-Literature and the Bessarabian Literary system. Combined and uneven development in the semiperiphery", *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 8, nr. 1 (2022): 86. „These writings show that, while Romania is undergoing a process of synchronization with the Western capitalist world, Bessarabian literature is still referring to Romania's cultural sphere, which mediates Moldova's access to the transnational literary system. The motif of identity – or the lack of it – plays an important role in these Romanian-Bessarabian literary works".

19. Andreea Mîrț, „Peripheral Interactions”, *Studia Universitas Babeș-Bolyai Philologia* 67 (LXVII), nr. 3 (2022): 148. „The discussion of Bessarabian literature shows that tthe contemporary literary “canon” is a *dynamic* one, open especially to recoveries, as in the case of diasporic literatures. Bringing this literature into discussion is a pretext to notice the current relations between Romanian and Bessarabian literature”.
20. Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, 34.
21. J. D. Porter, „Popularitate/prestigiu”, traducere din limba engleză de Elena Stan, redactare și revizuire a traducerii de David Morariu, în *Studii contemporane în traducere*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga și Cătălina Rădescu (Sibiu: Editura ULBS, 2021), 353-381.
22. Ibid.
23. Eli Bădică, „Vara în care trebuie să o citiți pe Tatiana Țîbuleac”, *Suplimentul de Cultură*, 19 iunie 2017, https://suplimentuldecultura.ro/18623/vara-in-care-trebuie-s-o-cititi-pe-tatiana-tibuleac/ [data accesării: 28.03.2023].
24. „Nu este vorba de o simplă opoziție între spațiile literare dominante și cele dominate, ci, mai degrabă, de un *continuum*: opozițiile, concurența, formele de dominație multiple nu admit o ierarhie de tip linear. [...] De exemplu, chiar în cadrul grupului literaturilor celor mai dotate, adică al spațiilor europene intrate primele în concurență transnațională, există unele literaturi dominate. Este mai ales cazul regiunilor ce au rămas mult timp sub o dominație politică, așa cum sunt țările Europei Centrale și de Est, sau sub o dominație colonială, precum Irlanda”. Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, 104-105.
25. Succesiv, datele în care a fost publicată o cronică/recenzie despre *Grădina de sticlă* în România sunt: 10 martie 2018 (Gelu Diaconu, „Recenzie – «Grădina de sticlă», de Tatiana Țîbuleac,” *O mie de semne*); 16 august 2018 (Nina Corcinschi, „Spectrele grădinii de sticlă”, *Vatra*, 44-46); 15 octombrie 2018 (Cristina Hermeziu, „Arta rezistenței în romanul «Grădina de sticlă»”, *LaPunkt*); 20 octombrie 2018 (Maria Fărîmă, „Tatiana Țîbuleac: Insula & inimile de sticlă”, *Echinox*).
26. Diaconu, „Recenzie”. [data accesării: 29.03.2023].
27. Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* (Iași: Polirom, 2021), 649-650.
28. Diaconu, „Tatiana Țîbuleac – «Vara în care mama a avut ochii verzi»”, *O mie de semne,* 10 septembrie 2018, https://omiedesemne.ro/vara-in-care-mama-a-avut-ochii-verzi/.
29. Dan Burcea, „Éloge de la couleur d’émeraude: «L’été où maman a eu les yeux verts», un roman de Tatiana Țîbuleac”, *Lettres Capitales*, 7 iunie 2018, https://lettrescapitales.com/eloge-de-la-couleur-demeraude-lete-ou-maman-a-eu-les-yeux-verts-un-roman-de-tatiana-tibuleac/: „[...] « L’été où maman a eu les yeux verts » mérite une attention tout-à-fait particulière, surtout que sa traduction en français, réalisée par Philippe Loubière, est sublime et rend compte de la beauté et de la richesse de la langue de Tatiana Țîbuleac qui fait ainsi une entrée remarquée dans le paysage littéraire français”.
30. Cristina Hermeziu, „Arta rezistenței în romanul «Grădina de sticlă»”, *LaPunkt*, 15 octombrie 2018, https://www.lapunkt.ro/2018/10/arta-rezistentei-in-romanul-gradina-de-sticla/: „«La syntaxe est une faculté de l’âme», sintaxa e o facultate a sufletului, spunea Paul Valéry. Observația se aplică și unei prozatoare de Nobel, Herta Müller, care a mărturisit nu o dată că scriitura sa răsucită, stranie, poetică, este în parte rodul coliziunii mentale dintre limba germană și limba română. Scrisul Tatianei Țîbuleac poartă aceeași pecete stranie, amintind de ciocnirea de cuvinte la Herta Müller. În *Grădina de sticlă* topica e o artă a rezistenței: realitatea o fi rodul unei curgeri defetiste, dar răsucirea, răstălmăcirea ei sunt posibile”.
31. Maria Fărîmă, „Tatiana Țîbuleac: Insula & inimile de sticlă”, *Echinox*, 20 octombrie 2018, https://revistaechinox.ro/2018/10/tatianatibuleac/.
32. Tatiana Țîbuleac, *Vara în care mama a avut ochii verzi* (Chișinău: Cartier, 2022), 91.
33. Țîbuleac, *Grădina de sticlă* (Chișinău: Cartier, 2022), 157.
34. Nina Corcinschi, „Spectrele grădinii de sticlă”, *Vatra*, nr. 6-7 (2018), 44-46,
https://revistavatra.org/2018/08/16/nina-corcinschi-spectrele-gradinii-de-sticla/comment-page-1/:
„În ambele ei romane, *Vara în care mama a avut ochii verzi* și *Grădina de sticlă*, Tatiana Țîbuleac descrie drama omului mutilat de o lume a urii și a intoleranței. Lipsa iubirii l-a marcat pe Aleksy din primul roman, dar și pe Lastocika. În *Vara în care mama a avut ochii verzi*, lumea-marionetă, golită de sentimente de dragoste și empatie ține, așa cum observă Andrei Țurcanu, de „semnele postmodernității globaliste” (*Convorbiri Literare*, 2018, nr. 3), iar tragediile (accidente, cancere și alte boli) sunt o marcă concretă a dezastrului ontologic al acestei lumi. În *Grădina de sticlă*, carența de iubire e marca sistemelor totalitare, care alienează, malformează ființa umană. În doar câteva fraze, autoarea descrie întregul sistem educațional al societății sovietice, orientat să producă mecanisme, nu oameni”.
35. Alexandre Gefen, *Réparer le monde* (Paris: Éditions Corti, 2017), 12: „Mais ces objets ont pour point commun d’appeler l’empathie, autrement dit la capacité du récit de nous mettre à la place d’autrui pour partager ses émotions et comprendre sa position dans les situations les plus problématiques, ainsi que le prescrit une version française de ce qu’on appelle désormais outre-Atalntique l’éthique du *care*”.
36. Teona Farmatu, „În paradigma ficțiunii terapeutice”, *Vatra*, nr. 3-4 (2022), 81-83,
https://revistavatra.org/2022/06/13/teona-farmatu-in-paradigma-autofictiunii-terapeutice/.
37. „Force est donc de constater que la littérature, dans une acception large du mot que nous retiendrons, devient ainsi aujourd’hui communément une médicine de l’âme” (Gefen, *Reparer*, 16).
38. Brigitte Giraud, *Vivre vite*, édition digitale (Paris: Flammarion, 2022), 116.
39. Teodora Pop, „Simptomul «Benjamin Button» în *Vara în care mama a avut ochii verzi*”, *Vatra*, nr. 10-11 (2019): 43-46. https://revistavatra.org/2020/01/23/teodora-pop-simptomul-benjamin-button-in-vara-in-care-mama-a-avut-ochii-verzi/: „Patologicul este elementul care bruiază banalul anormal al lumii celor doi, ridică normalitatea la rang de extraordinar și apropie oamenii prin scoaterea din spatele scenei a intimităților fizice, care, odată expuse, aduc cu ele și o apropiere metafizică. Tot boala este vinovatul care cauzează o îmbătrânire rapidă, o

pierdere a aptitudinilor, o stafidire, o reducere a umanului în forme miniaturale care, în mod absurd, amintesc de începuturi și copilăresc".

Bibliography

Antonescu, Ana. "Anchetă despre provocările traducerii și publicării literaturii române în spațiul francez" [Inquiry About the Challenges of Translating and Publishing Romanian Literature in the French Literary Space], conducted by Eli Bădică. *Bookaholic*, April 15, 2019. https://www.bookaholic.ro/ancheta-despre-provocarile-traducerii-si-publicarii-literaturii-romane-in-spatiul-francez.html.

Bădică, Eli. "Vara în care trebuie să o citiți pe Tatiana Țîbuleac" [The Summer When You Have to Read Tatiana Țîbuleac]. *Suplimentul de Cultură*, June 19, 2017. https://suplimentuldecultura.ro/18623/vara-in-care-trebuie-s-o-cititi-pe-tatiana-tibuleac/.

Bâlici, Mihnea. "World-Literature and the Bessarabian Literary System. Combined and Uneven
Development in the Semiperiphery." *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 8, no. 1 (2022).

Bourdieu, Pierre. *Regulile artei. Geneza și structura câmpului literar* [The Rules of Art: Genesis
and Structure of the Literary Field]. Translated by Laura Albulescu and Bogdan Ghiu, edited by Mircea Martin. Bucharest: Art, 2012.

Burcea, Dan. "Éloge de la couleur d'émeraude: 'L'été où maman a eu les yeux verts', un roman de Tatiana Țîbuleac". *Lettres Capitales*, June 7, 2018. https://lettrescapitales.com/eloge-de-la-couleur-demeraude-lete-ou-maman-a-eu-les-yeux-verts-un-roman-de-tatiana-tibuleac/.

Casanova, Pascale. *Republica mondială a literelor* [The World Republic of Letters]. Translated by Cristina Bîzu. Bucharest: Art, 2016.

Corcinschi, Nina. "Spectrele grădinii de sticlă" [The Specters of the Glass Garden]. *Vatra*, no. 6-7 (2018). https://revistavatra.org/2018/08/16/nina-corcinschi-spectrele-gradinii-de-sticla/comment-page-1/.

Diaconu, Gelu. "Recenzie – 'Grădina de sticlă', de Tatiana Țîbuleac" [Book Review – *The Glass Garden* by Tatiana Țîbuleac]. *O mie de semne*, March 10, 2018. https://omiedesemne.ro/recenzie-gradina-de-sticla-tatiana-tibuleac/.

Diaconu, Gelu. "Tatiana Țîbuleac – 'Vara în care mama a avut ochii verzi'" [Tatiana Țîbuleac –The Summer When My Mother's Eyes Were Green]. *O mie de semne*, September 10, 2018. https://omiedesemne.ro/vara-in-care-mama-a-avut-ochii-verzi/.

Farmatu, Teona. "În paradigma ficțiunii terapeutice" [In the Paradigm of Therapeutical Fiction]. *Vatra*, no. 3-4 (2022). https://revistavatra.org/2022/06/13/teona-farmatu-in-paradigma-autofictiunii-terapeutice/.

Fărîmă, Maria. "Tatiana Țîbuleac: Insula & inimile de sticlă" [Tatiana Țîbuleac: The Glass Island & Hearts]. *Echinox*. October 20, 2018. https://revistaechinox.ro/2018/10/tatianatibuleac/.

Gefen, Alexandre. *Réparer le monde*. Paris: Éditions Corti, 2017.

Giraud, Brigitte. *Vivre vite*. Paris: Éditions Flammarion, 2022.

Hermeziu, Cristina. "Arta rezistenței în romanul 'Grădina de sticlă'" [The Art of Resistance in *The Glass Garden*]. *LaPunkt*, October 15, 2018. https://www.lapunkt.ro/2018/10/arta-rezistentei-in-romanul-gradina-de-sticla/.

Iovănel, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* [The History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020]. Iași: Polirom, 2021.

Iovănel, Mihai. *Ideologiile literaturii române* [The Ideologies of Literature in Romanian Postcommunism]. Bucharest: Muzeul Național al Literaturii Române, 2016.

Martin, Mircea, Christian Moraru and Andrei Terian. *Romanian Literature as World Literature*. New York: Bloomsbury, 2018.

Mîrț, Andreea. "Peripheral Interactions in Mihai Iovănel's History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020." *Studia Universitas Babeș-Bolyai Philologia* 67 (LXVII), no. 3 (2022): 141-149.

Pop, Teodora. "Simptomul 'Benjamin Button' în *Vara în care mama a avut ochii verzi*" [Benjamin Button Symptom in *The Summer When My Mother's Eyes Were Green*]. *Vatra*, no. 10-11 (2019). https://revistavatra.org/2020/01/23/teodora-pop-simptomul-benjamin-button-in-vara-in-care-mama-a-avut-ochii-verzi/.

Porter, J.D. "Popularity/Prestige." *Stanford Literary Lab Pamphlets*, no. 17 (2018). https://litlab.stanford.edu/assets/pdf/LiteraryLabPamphlet17.pdf.

Terian, Andrei. *Critica de export. Teorii, contexte și ideologii* [Export Criticism: Theories, Contexts, Ideologies]. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2013.

Țîbuleac, Tatiana. *Vara în care mama a avut ochii verzi* [The Summer When My Mother's Eyes Were Green]. Chișinău: Cartier Popular, 2017.

Țîbuleac, Tatiana. *Grădina de sticlă* [The Glass Garden]. Chișinău: Cartier, 2018.

Ung, Snejana. "The Challenges of Writing a National Literary History in the Era of Transnationalism: Insights from a Peripheral Literary Space." *Transilvania*, no. 7-8 (2021).

Ungureanu, Delia. "Interview with Nicolas Cavaillès, Translator of Romanian Contemporary Literature into French." *Journal of World Literature* 3, no. 1 (2018).